IT-TAQBIL
FOLKLORISTIKU
F'BORMLA
U TAGĦRIF DWARU

(It-tieni parti)

Angelo Dougall

Fil-kitba tiegħi li dehret fil-ħarġa numru 29 ta' l-Imnara (Vol.8, Nru.2, 2005) kont għidt li dak it-Taqbil li kien isir fil-Kottonera, l-aktar f'Bormla, daż-żmien donnu li ma baqa' ħadd li għadu jaf jagħmlu. F'din il-kitba nixtieq inkompli nagħti tagħrif fuq kif kien isir, u fuq ir-regoli (bla miktuba) tiegħu.

Dan it-Taqbil folkloristiku, li fi tfuliti kont nisma' l-aktar f'Bormla, kien qisu għana mingħajr kitarri, u għana mingħajr ma dak li jkun jgħolli leħnu bil-mod li jgħollu leħinhom l-għannejja. Madankollu, xorta kien taqbil "spirtu pront".

Ħafna nies fil-Kottonera kienu jistmerru l-għana. F'dawk il-bliet kien hemm xi nies ftit jew wisq sofistikati, mogħtija għall-mużika klassika/romantika, u l-għana kienu jqisuh bħala tal-bdiewa, tal-kampanja, ta' l-irħula, ta' l-irziezet u tat-titottli (il-ħwienet tax-xorb il-baxxi). B'daqshekk ma jfissirx li ġol-bliet tal-Kottonera l-għana Malti ma kienx isir. Fil-fatt kien isir f'ħafna postijiet. Ġieli saru rapporti fl-għases tal-pulizija, u ġieli dehru xi ittri ta' kritika fil-gazzetti. Imma l-għana xorta baqa' jsir, fil-ħwienet tax-xorb u fit-toroq. Xi drabi kien jitwaqqaf għax jinqala' xi tilwim u ġlied u jkollha tidħol il-liġi. Għal xi nies, l-għana kien vulgari u jdejjaq. Tassew li mhux kull min jiftaħ ħalqu u ħanġrietu hu għannej! Xi wħud mill-għannejja kellhom leħinhom żgarrat u li jsawwat u jdejjaq il-widna. In-nies l-aktar li kienu joġġezzjonaw kien għal dak l-għana niggieżi li kien iġib it-tilwim u l-ġlied.

Imma dan ma nistgħux ngħiduh għat-Taqbil folkloristiku li qed nikteb dwaru; taqbil li kien isir bil-kwiet u bla ma jagħti fastidju lil ħadd. Kien isir fuq l-għatba tal-bieb ta' barra jew f'xi bitħa nterna, għad-difa u l-frisk ta' xi għaxija sajfija. In-nisa tad-dar kellhom it-Taqbil tagħhom. Kien jgħaddi minn ġenerazzjoni għall-oħra u jitgħallmuh bl-amment. Xi nisa tad-dar, imdawra b'uliedhom jew bil-qraba jew bil-ġirien, meta ma joqogħdux ipaċpċu bejniethom, kienu jehdew b'dat-Taqbil, biex jgħaddu ż-żmien sakemm jasal il-ħin għar-rużarju u għar-raqda ta' matul il-lejl. Dak iż-żmien kien hemm ċertu rispett għall-kwiet tal-ġirien minħabba l-għeluq ta' l-ambjent, f'dak l-iffullar u t-trassis ta' djar u kerrejiet, fejn kien hemm it-trabi, x-xjuħ u l-morda reqdin jew jistrieħu.

IL-BARRAMA TAS-SIGARRI U T-TAQBIL.

Diġa' ktibt li l-brim tal-faxex tat-tabakk biex jinħadmu s-sigarri kien xogħol monotonu, ripetittiv u mekkaniku. Is-sigarri kienu jinħadmu bl-imqieta – il-barrama kienu jitħallsu skond kemm jobormu sigarri. Għax-xogħol kellhom bank magħmul apposta bil-garżelli, u fil-fabbrika kien ikun hemm jaħdmu daqs ħmistax-il lavranta. Nannti Vitor, "il-prinċipala" kienet taħdem tqatta' l-weraq tat-tabakk tal-Virġinja f'faxex tal-wisa' ta' sigarru. Nannti kienet taf il-ħajja tagħhom u tal-familja tagħhom, u kienet tagħdirhom fil-problemi u tgħinhom kif tista'. Il-ħajja morali ta' żmien ir-Reġina Vittorja baqgħet tiddomina l-ħajja ta' kuljum anke wara tant snin mill-mewt tagħha. Kienu żminijiet oħra!

Donnu li dan it-Taqbil kien "endemiku" għal Bormla biss. F'dawk is-snin ta' tfuliti u f'ħajti kollha, qatt ma smajtu mkien ieħor. Kif faqqet dik il-gwerra qalila, u ħarbtet u ferrxet lin-nies tal-Kottonera ma' Malta kollha, qatgħet u qatlet min jaf kemm folklor, leġġendi, drawwiet u għajdut li kienu magħġuna man-nies ta' dan il-lokal. B'hekk ħafna mill-folklor tal-Kottonera ntilef darba għal dejjem.

KIF KIEN ISIR IT-TAQBIL

Kien hemm individwi tabilħaqq gwappi u maħluqin għat-Taqbil. Fosthom kien hemm min kellu leħnu tajjeb ukoll għall-għana. It-Taqbil kellu r-regoli tiegħu bla miktuba. Kienu jżommu s-suġġett li jintgħażel u t-Taqbil isir fuq l-istess suġġett. Kienet tidħol xi daqsxejn tal-pika, u xi mħatri kienu jsiru wkoll. Ma kinux jippermettu ripetizzjoni tal-kliem imqabbel. Ta' tifel li kont, kont nibqa' mistagħġeb kemm dawn in-nies kienu jafu jqabblu! Xi kliem 'l hinn u 'l hawn kien ikun qadim, bħal "mitralja", u jien ma kontx nifhmu.

It-Taqbil kien qisu maratona ta' min iqabbel l-aktar, u kien jinħtieġ vokabularju vast. Biċċa xogħol iebsa meta tqis li kollox kien isir "spirtu pront". Fost il-barrama tas-sigarri li kienu jaħdmu fil-fabbrika ta' nannti kienu jagħtu d-dritta lil Zolli tas-Sajjied għax hi kienet meqjusa li kellha l-akbar esperjenza u l-aktar li kienet taf tqabbel.

L-GĦAŻLA TAS-SUĠĠETT

Is-suġġett kien jintgħażel bi ftehim bejn il-qabbiela. Kien hemm ħafna minn fejn tagħżel: id-dar (l-aktar suġġett favorit), il-ħut, il-fjuri, l-ikel/tisjir, il-kċina, u kull ħaġ'oħra li kienet tiġi f'moħhom. Jiddeċiedu u jibdew. Fil-biċċa l-kbira kienu jkunu Zolli tas-Sajjied u Ċensa l-Kalora; l-aktar tnejn kapaċi.

It-Taqbil kien isir ukoll fid-djar waqt il-ħasla, u kien jieħu preċedenza fuq l-għana, għax kif diġa spjegajt, minbarra li l-għana kien xi ftit mistmerr, kien hemm ir-rispett għall-kwiet.

Is-sura tat-Taqbil kien hekk (u din kienet regola):

L-ewwel tibda **Zolli:**	A
Tkompli **Ċensa:**	A
Terġa' **Zolli:**	B
Tagħlaq il-kwartina **Ċensa:**	B
Tibda l-kwartina **Ċensa:**	A
Tkompli **Zolli:**	A
Terġa' **Ċensa:**	B
Tagħlaq **Zolli:**	B
Terġa' tibda **Zolli:**	A

... u jkomplu sejrin hekk.

Semmejt li fit-taqbil ġieli daħlet il-pika u saru l-imħatri. Fil-każ li waħda ma ssibx kelma taqbel u tissuġġerilha waħda l-qabbiela l-oħra, ta' l-ewwel kienet tagħti sigarru milli tkun barmet lil tat-tieni. Xi drabi kienu jargumentaw bejniethom u l-barrama l-oħra kienu jagħmluha ta' mħallfin. Madankollu kulħadd kien jibqa' ħabib u kienu jkomplu bit-taqbil. L-argumenti kien jinqalgħu fuq kliem bħal "ċana", li tista' tfisser kemm biċċa għodda tal-mastrudaxxa u kemm dak il-fdal li joħroġ mill-injam waqt l-inċanar.

Meta kont inkun il-fabbrika ta' nannti, kont immur fil-bieb tal-kamra tal-lavranti fejn in-nisa jkunu jibormu s-sigarri fuq il-bank tax-xogħol tagħhom. Ċensa l-Kalora u Zolli tas-Sajjied kienu jaħdmu faċċata ta' xulxin u għalkemm kienu rivali fit-Taqbil u fl-għana, kienu ħbieb sewwa, jiftiehmu u jingwalaw bejniethom. It-tnejn kienu nisa tal-familja, mdaħħlin fiż-żmien, u kienu jaħdmu biex jaqilgħu dik ix-xi ħaġa *extra*. Kont noqgħod fejn il-"Ma Vitor" (nannti Vitor) tkun tista' tarani waqt li kont noqgħod nisma' lil dawk in-nisa jgħannu. Kultant kont inħossni nidħol fija nnifsi bil-mistħija x'ħin Zolli kienet tgħidli: "Ejja qalbi ħalli nbusek waħda!" u kienet tinfexx tqabbilli xi għanja biex tfaħħarni biha. Mit-taqbil bqajt niftakar xi ftit strofi li ktibthom snin ilu meta l-memorja kienet għadha friska.

Domna m'hix midalja,
Xkubetta m'hix mitralja,
Xemgħa m'hix blandun,
U bodbod m'hux muntun.

Żiemel m'huwiex ħmara,
Dota m'hix għamara,
Labra m'hix minċott,
U min jibni mhux iħott.

Xurban m'huwiex fis-sakra,
Tilqima m'hijex dakra,
Legliegi m'hux sakranazz,
U nemex m'humiex għazz.

Xabla m'hix ximitarra,
Bomblu m'huwiex ġarra,
Għekierex m'humiex bebbux,
U min hu għama m'huwiex trux.

Il-ħażin m'huwiex is-sewwa,
Min hu barra m'huwiex ġewwa,
Il-ħin għamel u l-ħin sar,
U issa nbewġu lejn id-dar.

AKTAR TAQBIL

Dari, fil-ħwienet tas-snajja' tat-Tarzna Rjali ta' Malta kien ikun hemm min jiddeletta sewwa bit-taqbil spirtu pront li kienu jsawru fuq is-sengħa tagħhom. It-taqbil kien isir fil-ħin ta' l-ikel. Kien taqbil fuq is-sengħa tal-ħaddieda, tal-mastrudaxxi u l-ħaddiema ta' l-injam, li dari kienet is-sengħa l-aktar imfittxija fil-bini tal-bastimenti u l-qxur tal-baħar.

Barra t-tarznari kien hemm familji li kellhom ġo djarhom ħwienet tal-manifattura, dik li fl-Ingilterra tar-Reġina Vittorja kienu jsejħulha *cottage industry*. Hawn Malta kellna ħafna minnhom: ebbanisti, ħaddieda, skrapan, ħajjata, kunzara, sillara, bennejja, eċċ. Fuq dawn is-snajja kien isir it-taqbil ukoll.

L-ARGNU (bl-Ingliż *Capstan*)

Fit-Tarznari dari kien jitħaddem ħafna l-argnu. Madwar il-baċir kien hemm l-argni li magħhom jitqabbdu ċimi ħoxnin u ta' saħħa sabiex bil-mod il-mod jinġibed xi bastiment għal ġewwa l-baċir u jitqiegħed fuq il-posti. Kien xogħol iebes u ta' qsim id-dahar li kien iħalli l-ħaddiema ta' l-argnu mifluġin. Fl-Ingilterra kienu jitqiegħdu fuq l-argnu xi daqqaqa jħanxru l-vjolin waqt id-dawrien. Hawn Malta kienu jinqdew b'nies li leħinhom kien ċar u jwassal biex jaraw li x-xogħol isir sewwa u bil-galbu. Fost dawn l-irġiel niftakar lil wieħed li kien joqgħod l-Isla, imma kien minn Bormla, laqmu "l-Bronk" – Leli (Manwel) Casha, raġel ta' statura kbira, samrani, leħnu sod, ċajtier, dħuli, idaħħak u ferrieħi. Kellu ħabta għat-Taqbil, u waqt id-dawrien u t-tħaddim tal-argnu, xogħol li barra li kien iebes kien ukoll monotonu, Leli kien joqgħod jgħaddi kummenti ċajtiera u jqabbel biex b'hekk jehda lill-ħaddiema. Ħafna drabi kien ikun fi dwett mal-ħaddiema stess u jinbixhom biex isibulu kelma taqbel ma' xi kelma li jkun qal fit-taqbil tiegħu. B'dan il-mod kien iħaffef it-toqol u t-tbatija tax-xogħol fuq l-argnu. Il-Bronk ma kienx waħdu; kien hemm xi nies oħra li wkoll kienu jagħmlu dan. Fis-snin għoxrin ġot-tarzna ġiebu ferrovija biex tintuża għall-ġbid tal-bastimenti għal ġol-baċiri, u l-argnu ma baqgħax jintuża għal dan l-iskop. B'hekk inqatgħet tradizzjoni oħra marittima.

It-Taqbil kien ikun fuq ħafna suġġetti. Imma l-aktar fuq il-mistieri, ħidma u snajja' tat-tarzna. F'dawk il-ħwienet tax-xogħol kien ikun hemm uħud li jiddilettaw bit-taqbil biex bih jehdew waqt il-ħidma.

Id-disinn fil-paġna li jmiss juri l-ħaddiema qed iħaddmu l-argnu.

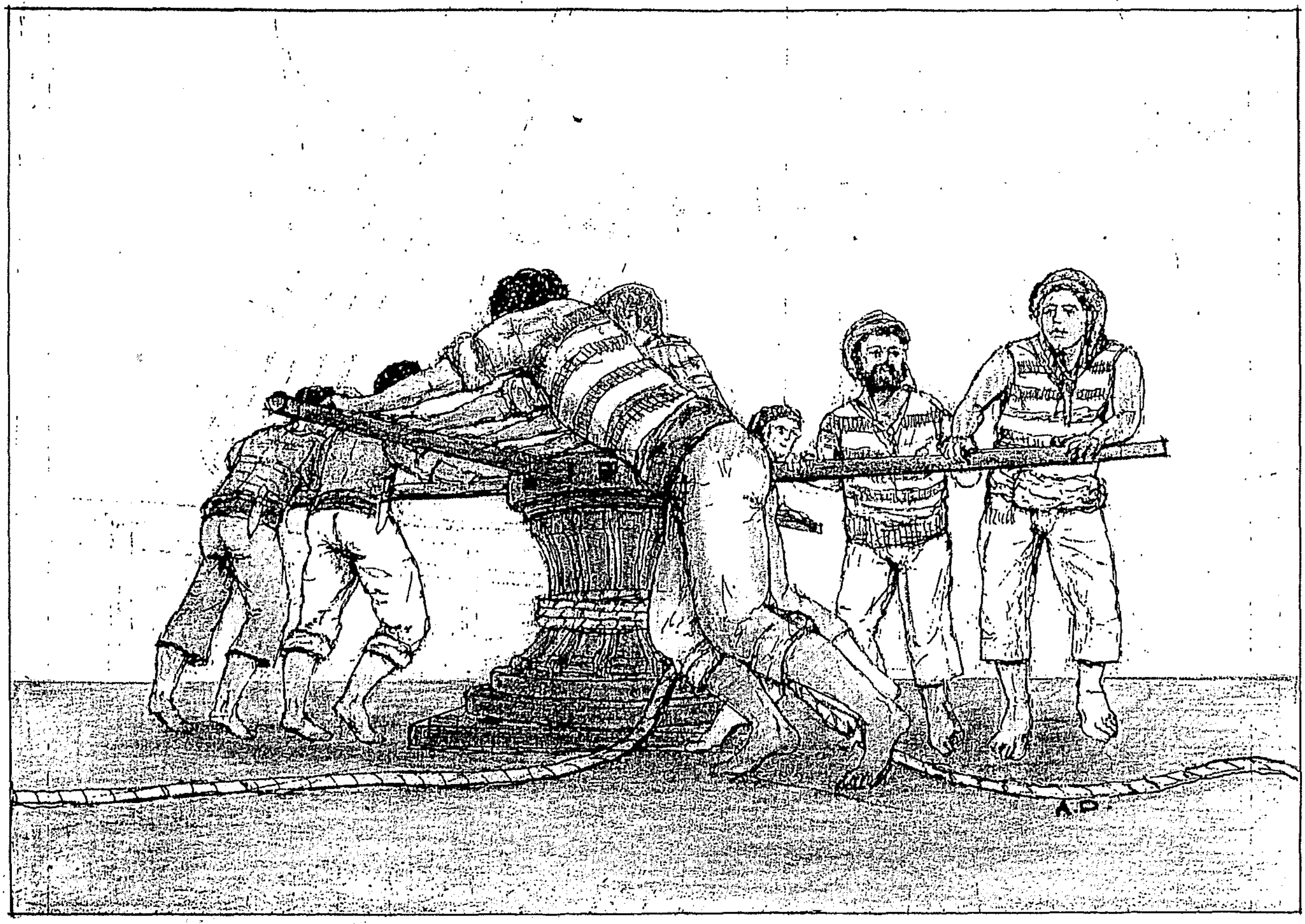

TAQBIL FUQ IS-SENGĦA TAL-MASTRUDAXXA.

Din it-taqbila qalhieli missieri:
John Dougall fl-1949;
Bormliż li f'żgħozitu kien jaħdem ta' Mastrudaxxa.

Buttar m'hux mastrudaxxa,
Senduq m'huwiex kaxxa,
Garżella m'hix kexxun,
U gula m'hix bastun.

Balla m'hix bettija,
Tieqa m'hix gallarija,
Ġonta m'hix minċott,
U barmil m'hux patalott.

Lexxuna m'hix mannara,
Ċarruta m'hix tajjara,
Lostru m'hux verniċ,
U nkwatru m'hux gwarniċ.

Mejlaq m'huwiex mola,
Mazza m'hix mazzola,
Manku m'huwiex għant,
U mgħallem m'hux lavrant.

Loġġ m'huwiex persjana,
Tarġa m'hix indana,
Il-ponta m'hix ir-ras,
U travu m'hux pastaż.

Paspartun m'huwiex burdura,
Ċana m'hix serratura,
Gabarre` m'huwiex tilar,
U granpun m'hux musmar.

Xifa m'hix berrina,
Mus m'huwiex sikkina,
Żgorbja m'hix furmatur,
U skultura m'hix lavur.

Sellum m'huwiex skaluna,
Kanape` m'huwiex pultruna,
Puntal m'hux seratizz,
U l-goff mhux mastizz.

Parank m'hux tarjola,
Arblu m'hux antinjola,
Mazzetta m'hix martell,
U riegla m'hix invell.

Pedestall m'hux bradella,
Grada m'hix purtella,
Vina m'hix ingropp,
U mżegleg m'huwiex zopp,

Skalda m'hix xulliefa,
Barraxa m'hix ħaffiefa,
Panneġġ m'huwiex panew,
U kanolla * m'hix trofew

Morsa m'hix morsetta,
Siġġu m'hux banketta,
Bank m'huwiex bankun,
U skwerra m'hix kartabun.

Rixtellu m'huwiex xatba,
Ħatar m'huwiex ħatba,
Sega m'hix munxar,
U serrieq m'hux denb il-far.

Raspa m'hijiex lima,
Kont m'huwiex stima,
Dahar m'hux snien,
U min hu bieżel m'hux għażżien.

Tinda m'hix kannizzata,
Ġenb m'huwiex faċċata,
Gabina m'hix kamrin,
U trapan m'hux rebekkin.

Romblu m'hux lembuba,
Gabbana m'hix gabuba,
Guva m'hix gallinar,
U tqalfit m'huwiex xkatlar.

Zokk m'hux injama,
Qasba m'hijiex qama,
Linja m'hix pulzier,
U palk m'huwiex planċier.

Koxxa m'hix xambrella,
Tavla m'hix tabella,
Zokklu m'hux battent,
U liċi* m'hux punent*.

Vit m'huwiex skorfina,
Qanniċ m'huwiex vetrina,
Ħabel m'hux kurdun,
U kaless m'hux karettun.

Armarju m'hux xtilliera,
Dendiela m'hix spalliera,
Xifer m'huwiex lant,
U kawba m'hix linjusant.

Sodda m'hix kruċetta,
Gradenza m'hix twaletta,
Mejda m'hix artal,
U fejn hu mimli m'hux battal.

Qafas m'hux kajżella,
Komodina m'hix skambella,
Simna m'hix tbewwiq,
U fejn hu oħxon m'hux irqiq.

Taraġ m'hux skalapiża,
Fil m'hux ċaċċiża,
Saqaf m'hux suffett,
U nterzjar m'hux arkett.

Ċana m'hix varloppa,
Stokk m'huwiex stoppa,
Wiċċ m'hux qiegħ,
U l-imkisser m'huwiex sħiħ.

Ħanek m'huwiex xoffa,
Susa m'hijiex moffa,
Kamla m'hix tmermir,
U rbit m'huwiex tismir.

Raff m'huwiex xkaffa,
Skala m'hix staffa,
Wara m'hux quddiem,
U kull bidu għandu t-tmiem.

AKTAR TAQBIL MINN BORMLA

Din it-taqbila kien qalhieli Mikiel Agius, Bormliż, fl-1971. Kienet titqabbel bejn ommu Ġovanna u l-ġara tagħha – għalkemm dawn ma kinux jaħdmu bħala barrama tas-sigarri. In-nisa tad-dar kienu jħobbu jqabblu bejniethom. Is-suġġett hu l-ħut li kienu jaraw jew jixtru mis-suq ta' Bormla. Fl-Isla wkoll kien hemm is-suq tal-ħut fix-xatt ħdejn il-pont tal-laneċ, mat-telgħa ta' San Ġiljan.

Brodu m'hux aljotta,
Ċerna m'hijiex spnotta,
Gringu m'hux paġell,
U ċervjola m'hix tumbrell

Sparlu m'hux imsella,
Kaħlija m'hix sawrella,
Rizzi m'hux imħar,
U siċċa m'hix klamar.

Murina m'hix sallura,
Tqaddid m'hux salmura,
Kavall m'hux gattarell,
U gandoffli m'hux arzell.

Sargu m'hux aċċjola,
Fanfru m'hux mazzola,
Lampuka m'hix awrat,
U lizz m'hux pixxispad.

Rajja m'hix rondinella,
Vopa m'hix arżnella,
Ħamiema m'hix garnaw,
U aringa m'hix bakkaljaw.

Qalfat m'hux gallina,
Inċova m'hix sardina,
Bubin m'humiex barbun,
U mulett m'hux mazzun.

Awwista m'hix qarnita,
Denċi m'hix mazzita
Ċippulatu m'huwiex bonn,
U trilja m'hijiex tonn.

Gabdoll m'hux kurazza,
Marlozz m'hux ċippullazza,
Ħaddiela m'hix buxiħ,
U ħut tal-wiċċ m'hux ħut tal-qiegħ.

***KANOLLA: fuqha jqiegħdu l-istatwa għat-tiżjin tal-festa; kelma djalettali.**

LIĊI: Tip ta' njam iebes li jintuża fil-bini tal-bastimenti. Bl-Ingliż: *Holm's Oak

PUNENT: Ukoll tip ta' njam iebes li jintuża fil-bini tal-bastimenti. Bl-Ingliż: *Pine